

АРХІВНІ ЗНАХІДКИ

Дмитро ГОРДІЄНКО
(Львів)

Анекдоти професора Петра Люперсольського*

На сучасному етапі до загальних тенденцій розвитку світової історичної думки, крім зближення з іншими соціально-гуманітарними науками, є зміщення акцентів із соціальної та політичної історії в бік свідомісної та культурної [1]. Так само в історіографії та біографістиці зміщення відбувається в бік вивчення ментальних структур свідомості істориків, де концентруються як зовнішні, так і внутрішні чинники (І. Колесник) [2].

Такий поворот зумовлений, насамперед, впливом на всю світову історіографію Школи “Анналів”. Вже її засновники закликали вивчати людину в усіх її проявах і взаємодіях. Як зазначає Л. Зашкільняк: “Синтетичний образ такої Людини і Суспільства по суті був горизонтальним зрізом певної епохи в її соціально-культурному вимірі” [3]. Таку історію засновники Школи “Анналів” назвали “тотальною”.

Наприкінці ХХ ст. відродився інтерес до інтелектуальної історії. Американський історик Артур Левджой поширив предметну сферу “історії ідей” на ментальні звички, логіку мислення, семантику тощо [4]. Під впливом історії ментальностей і “антропологічного звороту” відбулося докорінне переосмислення “інтелектуальної історії”. В полі зору істориків опинився загальний стан індивідуальної та колективної свідомості, або ж, за висловом К. Скіннера: “вивчення минулих думок” [5]. Таким чином, дослідження історії історичної науки зводиться до вивчення якісних змін у свідомості істориків, що впливали на їхню практику історіописання, яке відображене в певному “історіографічному тексті”.

Важливою складовою ментальності є відчуття гумору. Однак, даний напрямок на сьогодні залишається майже недослідженим. Так само історія анекдоту, а тим більше анекдоту як історичного джерела, є практично невивченою темою історіописа-

---

* “Історії” записані проф. М.М. Бережковим у “неофіційній” частині свого щоденника (про цей документ докладніше див.: *Остряко А. “Щоденник” професора Бережкова // Сіверянський літопис. – 1997. – №5. – С.133–139*). Загальної назви ці та інші подібні історії не мають, але автор інколи щодо них вживає слово “анекдоти”, тому вважаємо за можливе використати як загальну назву для цих коротких гумористичних “історій” обраний термін.

ння. Як зазначає Моріс Емар: “Історія – це не все, але все це історія, принаймні, потенційно може нею стати” [6]. Анекдот містить у собі інформацію про уявлення й світогляд певної людини. Відтак, цілком може бути використаний як джерело з психоісторії. Анекдоти, особливо в доінформаційному суспільстві, є чітко локалізованими. Географія їх поширення є досить обмеженою, особливо коли фігурують у них конкретні історичні особи. Таким чином, для їх зрозуміння необхідно було не просто бути “в контексті”, але й знати про кого мовиться.

Анекдоти П. Люперсольського збереглися в щоденнику [7] його інститутського колеги професора Михайла Бережкова, тому мають “відбиток” і особи записувача “історії”. Проте, останній записував у свій щоденник анекдоти не лише П. Люперсольського; тематика записаних М. Берековим “історій” різноманітніша: від оповідок про ніжинські огірки до стосунків українців і євреїв. Водночас, анекдоти П. Люперсольського вирізняються своєю тематичною єдністю. Всі вони стосуються вищої школи – чи то Санкт-Петербурзької Духовної Академії, чи Київського університету Св. Володимира, чи то Смольного інституту. “Коло гумору” П. Люперсольського, за наявними джерелами, є суто корпоративним. Відтак, для одинака професора інститут був “тотальною” сферою його життя й уявлення. Саме тому, ймовірно, вийшовши з цієї корпорації, він припинив будь-яке активне суспільно-громадське життя.

Ураховуючи, що постать професора Петра Люперсольського залишається загадом погано дослідженою [8], введення в історіографію джерел приватного – побутового – походження дає змогу лише частково заповнити прогалину в біографії вченого. Варто вказати також на майже повну недослідженість історії повсякдення професорів Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині. Як і ніжинського студентства водночас.

Щодо самого професора Петра Люперсольського, за згадками М. Бережкова, у колі своїх товаришів він завжди був бажаним гостем, був “душею товариства”. “...веселий, чуйний на всяку добру думку, серйозний співбесідник, вишуканий і ввічливий у поведінці, інколи блискучий застольний оратор <...> такий Був Петро Іванович у товаристві” [9]. Уміщені далі анекдоти П. Люперсольського свідчать також, що він не лише був ретельним і скрупульозним дослідником, а й мав розвинене відчуття гумору.

Матеріали подаються мовою оригіналу, з дотриманням лексики та стилістики М. Бережкова. Орфографія і пунктуація приведена до норм сучасної літературної російської мови. Реконструйовані частини тексту подані в квадратних дужках. Після тексту вміщені коментарі.

Посилання

1. *Запкільняк Л.* Сучасна світова історіографія. – Львів, 2007. – С. 5.
2. Цит за: *Запкільняк Л.* Вказана праця. – С. 14.
3. *Запкільняк Л.* Вказана праця. – С. 34.
4. Там само. – С. 67.
5. Там само. – С. 68.
6. Там само. – С. 75.
7. Щоденник М. Бережкова нині зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (детальніше про цю архівну пам’ятку див.: *Остряк А.* “Щоденник” професора Бережкова // Сіверянський літопис. – 1997. – №5. – С.133–139).
8. *Гордієнко Д.* Ad fontes: до витоків ніжинської античної школи – професор Петро Люперсольський // Ніжинська старовина: історико-культурологічний збірник. – Ніжин, 2007. – Вип. 3. – С. 99-120;

Бережков М.Н. В память профессора Петра Ивановича Люперсольского // Известия Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине. – 1904. – Т. 21. – С. 1-15.

9. *Бережков М.Н.* Вказана праця. – С. 13.

Что Бог делал до сотворения мира?

Блаженный Августин, ставя сей вопрос, отвечает: “Не будем отвечать на него, как отвечают другие, что Он готовил ад тем, кои о том спрашивают, – а скажем: незнаем, незнаем!”

Этот оборот речи – говорят – употреблен и в богословии Макария.

Однажды на экзамене, в С[анкт]-Петерб[ургской] академии, под председательством ректора Макария [1] и при ассистенте архим[андрите] Иоанне [2], последний спросил какого-то студентика именно так: что Бог делал до сотворения мира?

– Готовил ад тем, кто об этом спрашивает, – ответил студентик, не подумавши много...

Макарий много смеялся в свою бороду, а Иоанн молчал, – совсем язык закусил...

(от П.И. Люперсольского)

Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
ф. XXIII, од.зб. 10, арк. 20

С.С. Гогоцкий [3]

Раз на экзамене в Киев[ском] Университете сильно поссорились два профессора *Селин* [4] (тут і далі курсив М. Бережкова – *авт.*) и *Шульгин* [5], при ассистенте С.С. Гогоцком. Поссорясь стали жаловаться попечителю Округа Антоновичу [6]. Оба при этом ссылались на Гогоцкого: “вот де и Сильвестр Сильвестрович при этом был: он – дескать может все рассказать Вашему Превосходительству”.

А Гогоцкий был человек очень умный, но очень также уклончивый и мягкий. Вот призывает его попечитель Антонович, спрашивает: ну, как же было дело? Расскажите!

– Я? Я... Ничего – такого, Ваше Превосходительство! Не знаю...

– Да ведь Вы же были при этом случае? Ведь Вы же присутствовали на экзамене?

– Я-то? Да, это точно – я присутствовал; но я при сем *как бы отсутствовал*. Право, так, Ваше превосходительство!

И попечитель Антонович, и оба тяжущиеся профессора расхотались от души. Тем дело и кончилось.

Ответ и самый способ выражаться – истинно философские! “Присутствовал, но как бы отсутствовал”.

(От П.И. Люперсольского, а он – от А.А. Котляревского [7])

2 февр.[аля] 1893

Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
ф. XXIII, од.зб. 14, арк. 26

Профессор С[анкт]-П[етер]б[ургской] Дух[овной] Акад[емии] Моисей Ал[ександрович] Голубев [8]

Когда на экзамене по св. Писанию разные экзаменаторы склонны были задавать много вопросов студентам, то Голубеву не нравилось такое большое совопросничество. Вообще он любил “осадить”, дать тону, иногда серьезно, иногда иронически.

Однажды на экзамене шла речь о посланиях ап[остола] Павла к коринфянам. Какой-то из архиереев экзаменующих задает студенту вопрос за вопросом; он находит, что студент мало сказал о Коринфе, о коринфянах, о их нравах и обычаях и т[ому] подобное, что предпосылается объяснению текста посланий. Голубев перебивает экзаменатора: “Ну что же еще ему говорить про Коринф? Разве сказать пример из латинской грамматики: “не всякому случилось быть в Коринфе?”

(от П.И. Люперского)

Тот же профессор, когда Гречулевичем [9] (протоиерей, издатель “Странника” [10], потом архиерей) было замечено при посещении аудитории, что студентам следовало бы – дескать – читать молитву пред учением, ответил:

– Мы поступаем по заповеди Божией: “шесть дней делаем, а в седьмой молимся”.

(Говорят – Гречулевич был ханжа)

(От него же)

Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
ф. XXIII, од.зб. 14, арк. 28 зв.

Марья Павловна Леонтьева [11], начальница Смольного Института [12]

Говорят, дама была очень важная, чопорная, напускавшая много тону. Сам принц Петр Георгиевич Ольденбургский [13], человек впрочем высоко благородный, рыцарственный – и тот пасовал перед важной начальницей!

К.Д. Ушинский [14], несколько лет служивший в Смольном, примерно лет 8-м [15], вышел в отставку из-за нее именно.

– Вот уж 8-м лет, Ваше Императорское Высочество, я сижу в Институте, – и я каждый день получал от Марьи Павловны по ложке яду в той или иной форме.

– Представьте себе, – отвечает добродушно, – я вот уже 25 лет сижу, и я каждый день получаю от Марьи Павловны тоже по ложке яду.

(От П.И. Люпер[ского], а он от Гавр[иила] Спир[идоновича] Дестуниса [16])

Принц П.Г. Ольденбургский

Раз принц услышал замечание от Государя, что в одном из подведомых ему заведений очень дурная пища для воспитанников. Принц немедленно едет в заведение, – и прямо летит на кухню.

Идут солдаты, несут ушат из кухни.

– Стой! Командует принц, требует повар или ложку, и тотчас пробует из ушата.

– Фу, ты какая дрянь! Да ведь это – помой!

– Так точно, это – помой, Ваше Императорское Высочество! – преспокойно отвечают солдаты, которые несли действительно не пищу, а ушат с помоями.

Дисциплина!

(От тех же лиц)

Тот же принц – говорят – всегда первый и усерднейшим образом отвешивал поклоны названной даме, Марье Павловне, – и та принимала их, как должное.

Она заставляла учителей экзаменовать воспитанниц стоя. Раз принц приехал на экзамен раньше Марьи Павловны, запросто обошелся с учителями, пригласил их сидеть. Входит начальница, учителя продолжают сидеть и экзаменовать.

– Г–н учитель! Встаньте, – у нас по закону учителя экзаменуют стоя.
 – Я сижу по приказанию Его Императорского Высочества.
 – А я говорю вам – встаньте, – настойчиво и важно продолжает дама.
 Учитель встал, а принц промолчал!

(От их же)
 Дестунис служил в Институте

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського,
 ф. ХХІІІ, спр. 15, арк. 78–79

Коментарі

1. Митрополит Макарій (Михайло Петрович Булгаков) (1816–1882), – доктор богослов'я; випускник Київської Духовної Академії (1841), в якій викладав упродовж 1841–1842 років курс церковної та цивільної історії. В 1850–1857 роках – ректор Санкт-Петербурзької Духовної Академії. В 1879–1882 роках – митрополит Московський і Коломенський. Автор багатотомної “Истории русской Церкви”.
2. Архімандрит Іоанн (Володимир Соколов) (1818–1869) – доктор богослов'я; випускник Московської Духовної Академії, професор Санкт-Петербурзької Духовної Академії, ректор останньої, а також Казанської Духовної Академії, єпископ Смоленський. Відомий як проповідник. Серед його проповідей вирізняється проповідь про звільнення селян “Голос русской Церкви в защиту несвободных людей”, а також про освіту й емансипацію жінок.
3. Гогоцький Сильвестр Сильвестрович (1813–1889) – відомий філософ-гегельянець; випускник, згодом – професор Київської Духовної Академії. Викладач Київського університету Св. Володимира. Серед його праць виділяються “Критический взгляд на философию Канта” (К., 1847) та “Обозрение системы философии Гегеля” (К., 1860).
4. Селін Олександр Іванович (1816–1877) – історик, філолог; випускник Московського університету. Протягом 32 років посідав кафедру російської словесності в Київському університеті Св. Володимира.
5. Шульгін Віталій Якович (1822–?) – відомий історик; випускник Київського університету. В 1849 р. захистив магістерську дисертацію на тему: “О состоянии женщин в России до Петра Великого” (К., 1850). У 1849–1862 роках – в.о. екстраординарного професора Київського університету, в якому започаткував науковий семінарій. В липні 1864 р. В. Шульгін очолив газету “Киевлянин”. Народився в Ніжині.
6. Антонович Платон Олександрович (1812–1883). Навчався в Московському університеті, але курс не закінчив; був висланий у нижньому чині в армію. В 1839 р. заслужив чин прапорщика. Був управителем канцелярії начальника Чорноморської берегової лінії. В 1853 р. – Керченський градоначальник, в 1861 р. – генерал-майор, градоначальник Одеси. Протягом 1866–1880 років – попечитель Київської навчального округу.
7. Котляревський Олександр Олександрович (1837–1881) – відомий історик; випускник Московського університету; один із засновників Московського археологічного товариства (1863). Викладацьку діяльність розпочав на посаді професора кафедри слов'янського і руського мовознавства в Дерптському університеті (1868). З 1885 р. – професор Київського університету Св. Володимира. Був членом Товариства Нестора-Літописця. Помер у Празі.
8. Голубев Мойсей Олександрович (1824–1869) – професор кафедри тлумачення Святого Письма Санкт-Петербурзької Духовної Академії.
9. Єпископ Віталій (Василь Васильович Гречулевич) (1822–1885) – магістр Санкт-Петербурзької Духовної Академії, редактор часопису “Странник”. Був єпископом Острозьким, вікарієм Волинської єпархії, згодом єпископом Могилевським.
10. “Странник” – щомісячний духовний часопис, заснований у 1860 р. протоієреєм В. Гречулевичем.
11. Леонтьєва Марія Павлівна (у дівочтві Шипова) (1792–1874) – начальниця імператорського Товариства шляхетних дівчат, статс-дама Імператорського двору (1839).
12. Смольний інститут шляхетних дівчат – перший у Російській імперії жіночий виховно-освітній заклад. Заснований у 1764 році в Санкт-Петербурзі. В 1796 р. інститут увійшов до відомства закладу.

дів імператриці Марії Федорівни. Термін навчання складав 7–8 років, вік вихованок – 6–18 років. Навчальний курс в Смольному інституті прирівнювався до курсу жіночих гімназій. Проте, в другій половині XIX ст. за обсягом і характером навчання він поступався останнім, і лише в 1905–1907 роках його програми були прирівняні до навчальних програм Маріїнських жіночих гімназій. Влітку 1917 р. вихованки інституту були переведені до інших навчальних закладів, приміщення інституту було захоплене більшовиками, де вони влаштували свою головну резиденцію.

13. Ольденбурзький Петро Григорович (1812–1881) – принц, генерал, член Державної Ради, почесний опікун Санкт-Петербурзької опікунської ради, головний начальник жіночих навчальних закладів Відомства імператриці Марії Федорівни, попечитель Імператорського училища правознавства, Санкт-Петербурзького комерційного училища, Імператорського Олександрівського ліцею.
14. Ушинський Костянтин Дмитрович (1824–1870) – відомий педагог. Протягом 1859–1862 років був інспектором Смольного інституту шляхетних дівчат, паралельно виконував обов'язки редактора “Журнала Министерства народного просвещения”. В Смольному інституті К. Ушинський провів низку реформ; увів до навчального плану більше число годин для викладання російської мови, географії, історії, природознавства, відкрив 2–річний педагогічний клас тощо. Однак, більшість цих реформ було ліквідовано після того, як К. Ушинський пішов з інституту. Народився в Новгороді-Сіверському.
15. Насправді – лише 3 роки (з 1859 до 1862 р.) (див.: коментар № 14).
16. Дестуніс Гаврило Спиридонович (1818–1895) – грек за походженням (син історика Спиридона Юрійовича Дестуніса). Випускник історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету. Доктор, професор грецької словесності. Паралельно виконував обов'язки драгомана (перекладача) при Міністерстві іноземних справ. Серед його праць виділяються: “Историческое сказание инокана Комнина и инокана Прокла о разных деспотах эмирских” (СПб., 1858); “Материалы для рассмотрения вопроса о следах славянства в нынешнем греческом языке” (СПб., 1858–1860). Також видав працю свого батька “Византийские историки” (СПб., 1860), до якої написав вступ і посилання.

Максим ПОТАПЕНКО
(Ніжин)

Газета “Нѣжинецъ” у 1917 році (до історії періодичних видань Ніжинщини)

Одним з маловідомих і цілком недосліджених періодичних видань м. Ніжина є щотижнева сільськогосподарська, культурно-просвітницька та громадсько-економічна газета “Нѣжинецъ”. Єдина згадка про неї газету вміщена у енциклопедичному довіднику “Чернігівщина”, де вказувалось, що газета виходила протягом 1914–1916 років [1], хоча насправді видання продовжило існування й у 1917 р. Пропонований матеріал є описом виявлених номерів газети за вказаний і, швидше за все, останній рік видання. Віднайдені примірники “Нѣжинца” від № 4 до № 8, а також здвосні № 9-10 та № 15–16 зберігаються у Науковій бібліотеці Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (пошук за алфавітним каталогом загального журнального фонду). Цей єдиний вцілілий комплект підшивки цієї газети був свого часу передплачений і отриманий Київською земською повітовою управою.

Принагідно зауважимо, що газета “Нѣжинецъ” є однією з небагатьох, що видавалися сільськогосподарськими товариствами українських губерній Російської імперії, відтак, заслуговує на особливу увагу з боку не лише дослідників-краєзнавців, але й дослідників історії періодики та кооперативного руху Лівобережної України. Видання газети в роки I Світової війни було не випадковим. 1914–1917 роки став періодом піднесення коопе-